

Ігор ГАВРИЛІВ

УНР І ЗУНР: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМИН НА ТЛІ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

Здійснено спробу проаналізувати взаємини УНР і ЗУНР, передусім, у військовій сфері, з'ясовано причини поразки української революції.

Ключові слова: УНР, ЗУНР, УГА, українська революція.

Геополітичне розташування між Заходом і Сходом визначило специфічний історичний шлях України. На різних етапах української державності завжди гостро стояла проблема соборності усіх етнічно-історичних земель. Нині так званий “регіоналізм” несе певну загрозу цілісності території Української держави. Суспільству нав’язана дискусія щодо майбутнього розвитку України, як повноцінної європейської держави чи частини підконтрольного Москві “євразійського простору”. Такі настрої деякі дослідники пояснюють відсутністю єдиної історичної пам’яті серед українського громадянства. Тому видається актуальним звернутися до нашого не так вже й далекого минулого, коли після півторастолітнього перебування у різних політико-культурних системах, у час воєнного лихоліття, українські землі возз’єдналися в єдину державу. Цікавою, повчальною і водночас малодослідженою виступає проблема людських взаємин наддніпрянців і наддністрянців, бачення військово-політичних провідів УНР і ЗУНР, перспектив боротьби за утвердження державності на усіх українських землях. Також аналіз причин поразки визвольних змагань, хибних рішень діячів різних таборів стане повчальним для сучасних державних мужів. Історичний досвід спільної боротьби в роки Української революції ще не в повній мірі донесений до українського політикуму та широких кіл громадськості, хоча історична література цієї проблематики достатня, адже тема національно-державницького відродження 1914–1923 років найбільше популярна в колах сучасних дослідників.

Очевидно, що сотні років бездержавності не знищили нашої національної ідентичності почуття свідомості та бажання боротися за те, щоб була (за Т. Шевченком): “В своїй хаті, своя правда, і сила, і воля!”. Ще задовго до Першої світової війни, яка стала каталізатором вибуху національно-визвольної боротьби, проходив взаємовплив двох гілок українського народу. Адже в унісон билися серця підросійських українців: Т. Шевченка, Л. Українки, П. Чубинського, М. Міхновського та ін. та півдавстрійських українців: М. Шашкевича, І. Франка, М. Вербицького, Ю. Бачинського та ін., які стали предвісниками відродження нації.

Ще у 70-х роках XIX ст. відомий історик, професор Київського університету В. Антонович назвав Галичину – українським П’ємонтам¹. Тут на зламі XIX–XX ст. активно почалася розбудова інституцій організованого національного життя.

Постало нагальне питання підготовки західноукраїнського загалу до прогнозованої збройної боротьби, адже запорукою успіху у справі майбутнього державотворення бачилася розбудова спортивно-патріотичних товариств, які ставили своїм завданням виховати національно-свідомого борця за волю України. За влучним висловом відомого історіософа, родом з Одеси, Ю. Липи: “Від ХХ століття збірна культура тіла виявилася в кількох формах організації, зближеної до загальноєвропейської (“Пласт”), до загальнослов’янської (“Сокол”) і своєрідної української (“Січ”). Ця традиція плекання тіла й гармонійного його розвитку має в основі потяг до фізичного ідеалу, бажання досягнути фізичну довершеність у межах своєї раси”². Поширюється український парамілітарний рух і на Наддніпрянщину. Галичани нав’язують контакти з українцями Києва, Харкова, Одеси. Так, українки Києва передали стрічку для прапора з написом “Соколови – Батькови”, а з Харкова надійшов такий напис: “Хай прапор Батька з’єднає Соколів понад Дніпром та Дністром”³.

Приготування українців викликали занепокоєння у ворожому таборі. Зокрема, у газеті “Кієвлянин” у 1911 р. писалося: “Польське, вірменське, фінське та інше питання – все це питання чисто окраїнні, себто другорядні. Мазепинське питання б’є Росію в саму основу її великодержавності... Мазепинство з своєї галицької бази розлазить по всій південній Росії... Між Росією і Австрією може вибухнути війна за Галичину, бо тут готується небезпечний антиросійський осередок...”⁴. Цю тезу підтверджують слова міністра закордонних справ Росії Сазонова, який виступаючи у Державній Думі в лютому 1915 р. однією з причин Першої світової війни назвав те, що в Галичині “ за німецькі гроші” повстав ворожий Росії український рух⁵.

Тим часом українство постійно тяжіло до об’єднання своїх сил, незважаючи на те, що політичні проводи наддніпрянців плекали надію на перетворення Російської імперії у демократично-федеративне об’єднання, а наддністряниці сподівалися на об’єднання українських земель Австро-Угорщини в окремий автономний край. Влітку 1913 р. на з’їзді українського студентства у Львові, в якому брали участь делегати з обидвох боків кордону, було прийнято резолюцію про використання воєнного конфлікту для визволення й усамостійнення України.

Хід воєнних дій та створення у Києві Української Центральної Ради показав галичанам дороговказ у домаганнях державної самостійності українських земель. Так у Відні українці – офіцери австрійської армії та молоді діячі товариства “Січ” однозначно ставили своїм завданням відірвати Галичину від Австрії і визнавати одинокою владою для всіх українців – Українську Народну Республіку⁶. 19 грудня 1917 р. депутат Є. Левицький на засіданні австрійського парламенту виголосив: “Східна Галичина з історичного погляду творить колишнє самостійне староукраїнське князівство Галицько-Волинське, яке довгий час було складовою частиною великої всеукраїнської Київської держави. Теперішня Східна Галичина... творить... в цілості неподільну... спадщину української нації й тому може або в цілості залишитись при Австрії, або так само в цілості бути влучена в Українську Народну Республіку, що відповідало би найвищому ідеалові української нації”⁷.

Закінчення світової війни ускладнило питання об’єднання українців. 18 жовтня 1918 р. на засіданні новоствореного репрезентивного органу західних українців Української Національної Ради ставилося питання про негайне об’єднання українських земель. Однак, після тривалої дискусії було стверджено, що за народа-

ми Австро-Угорщини світова спільнота визнала право на самовизначення, а Росія трактувалася єдиною державою. Очевидно, з'єднання з Українською Державою гетьмана П. Скоропадського несло в собі загрозу опинитися в складі "єдиної та неділимої Російської імперії". Безперечно, західні українці були в курсі подій, що відбувалися на Наддніпрянщині, підтримували контакти з опозицією гетьманському уряду. Тодішній посол Української Держави у Відні В. Липинський також радив залишити питання злуки відкритим⁸.

З проголошенням ЗУНР та початком збройного конфлікту з поляками, галицький політичний провід усвідомлював, що без допомоги братів-наддніпрянців не обійтися. Вже 11 листопада до Києва прибула делегація ЗУНР. Під час переговорів гетьман П. Скоропадський пообіцяв надати допомогу грошима, зброєю, боеприпасами, амуніцією та обмундируванням. Також було погоджено питання про виїзд з Білої Церкви до Львова Окремого загону січових стрільців під командою полковника Є. Коновальця. Але саме в той час Український Національний Союз на чолі з В. Винниченком готував протигетьманський виступ. Тоді було висунуто стратегічне гасло боротьби: "Через Київ на Львів!"⁹. В результаті на засіданні Стрілецької Ради в присутності С. Петлюри (представник УНС) та делегації ЗУНР (О. Назарук, С. Шухевич) прийнято рішення залишити Січових Стрільців на протибільшовицькому фронті, який становив основну загрозу для української державності. Є. Коновалець та його соратники однозначно стояли на тому, що "шлях до вільного Львова веде через вільний Київ"¹⁰.

Невдовзі розпочалися офіційні переговори між ЗУНР і Директорією відновленої УНР. Згодом галичани отримали суттєву матеріальну допомогу, Галицька армія була посилена кваліфікованим командним складом. 22 січня 1919 р. офіційно відбувся Акт Злуки УНР та ЗУНР в єдину державу. Цей історичний акт формально проголосив про возз'єднання усіх українських земель, що стало стратегічною метою українських урядів у боротьбі за волю і незалежність держави. Але ЗУНР і УНР фактично так і не об'єдналися, адже для галичан головним ворогом залишалися поляки, а для наддніпрянців – росіяни, тому обидва військово-політичних проводи тактично ніяк не могли дійти згоди.

Воєнні дії взимку–навесні 1919 р. поставили Галицьку армію (ГА) ЗУНР і Дієву армію (ДА) УНР у досить скрутне становище. Пізніше (у 1922 р.) С. Петлюра в листі до генерала-хорунжого Миколи Удовиченка писав: "В марті місяці 1919 року я одвідав наш галицький фронт. Ознайомившись з ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина забльоквана з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антантська комісія з Варшави приїхала, щоб побачитись зо мною. На чолі з генералом Бартелемі вона приїхала до Ходорова, де в штабі відбулося побачення. Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона не відповідала в цілому інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її, бо цим досягли би ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали би можливість створити бази для підвозу амуніції з Європи; і в) оперлися б фактично на Європу в нашій тодішній боротьбі з большевиками, себто Москвою. Галичани за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієнтувався в державних справах, відкинули ці умовини, хоч я їх попереджав про корпус Галлера, що формувався у Франції. Галицька Армія потерпіла поразку"¹¹.

Дійсно, поляки використали сформовану і добре оснащену Францією армію генерала Галлера, яку Антанта планувала скерувати проти більшовиків, супроти українців, що і вирішило перемогу на їх користь. В результаті Галицька армія, а з нею урядові структури ЗУНР змушені були в середині липня 1919 р. перейти р. Збруч. Провід ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем (з 9 червня отримав повноваження диктатора) розглядав декілька варіантів продовження бойових дій: пропонувалося вивести війська в район Дністра і в Карпати, який був досить вигідний для ведення затяжних упертих боїв (план генерала В. Курмановича); взагалі відвести війська на Закарпаття, де в союзі з лояльною Чехословацькою республікою готувати новий наступ на поляків; відновити свої сили на території Румунії (план генерала О. Грекова); пристати на намови більшовиків, які переконували, під час переговорів, галичан вступити в союз з червоною армією, ліквідувати “петлюрівщину”, спільно розбити поляків, тим самим допомогти комуністам перекинути війська в радянські республіки – Угорщину та Баварію, щоб посприяти поширенню “вогнища світової революції”, насправді задовільнити віковічні прагнення російських правителів до світової гегемонії. Але перемиг здоровий глузд і бачення стратегії боротьби за єдину соборну державу, який підкріплював єдиний правильний в даній ситуації крок – перехід на Наддніпрянщину, об’єднання обидвох урядів і армій та вироблення спільних пріоритетів у подальшій боротьбі.

Цим планам не вдалося здійснитися. Вже наприкінці літа 1919 р. виникли нові суттєві розбіжності у поглядах на подальшу тактику ведення воєнних дій. Галичани наполягали на ударі в південному напрямку на Одесу, через море налагодити зв’язок із зовнішнім світом, зокрема надіялися все-таки отримати визнання і допомогу Антанти. Наддніпрянці переконували побратимів, що головний ворог – більшовики, потрібно відбити столицю – Київ, а потім вести переговори з Антантою. В результаті обидва уряди і обидві армії опинилися у т. зв. “чотирикутнику смерті”. Більшовики восени 1919 р. застосували супроти українців бактеріологічну зброю. Так, з Луї Пастерівського інституту в Парижі були викрадені пробірки з бактеріями тифу. Член РКП(б) Самуїл Гінзбург (уродженець м. Підволочиська, згодом радянський шпигун, який діяв під псевдонімом Вальтер Кривіцький) отруїв тифозною паличкою воду в криницях Жмеринки¹².

Тиф поклав у шпиталі та забрав життя десятків тисяч вояків, українські армії втратили боєздатність. Особливо трагічним це стало для УГА, адже на відміну від Дієвої армії УНР, тут суворо дотримувалися наказу не вживати алкоголю, який, очевидно, в тих воєнно-польових умовах міг стати своєрідним антисептиком. Керівництво галичан змушене було вивести рештки особового складу у денікінське заплілля, а згодом пристати на умови більшовиків і реорганізувати військо в ЧУГА. Рештки ж армії УНР на чолі з генералом М. Омеляновичем-Павленком пішли в т. зв. Зимовий похід, здійснюючи рейд в тил супротивника. Обидва уряди емігрували: ЗУНР – до Відня, УНР – до Варшави, політики звинувачували одні одних у зраді. Наддніпрянці не могли пробачити галичанам нерішучість у битві за Київ та несанкціоноване перемир’я з денікінцями, а західні українці ніяк не сприймали союзу уенерівців з Польщею. Так і розійшлися дороги обидвох українських політичних проводів.

Згодом С. Петлюра, роздумуючи над тактичними розбіжностями з галичанами, згадував: "... а) у справах територіальних треба керуватися принципом соборності, етнографічно-територіального принципу нації здійснити не можна, то було би божевіллям на угоду територіальному максималізму відмовлятися від самостійності там, де цю самостійність можна зберегти; б) тільки нечесний демагог може дозволити собі говорити, що Петлюра продав Галичину, Волинь, шлях до української державності стелиться через Київ, а не через Львів; тільки тоді, коли українська державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, можна буде думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами; в) за такого стану національної свідомості нашого народу, його організованості й дисциплінованості, на якому застав його 1917–1918 рр., лише скоординованою акцією обох частин – "галичан" і "наддніпрянців" можна було досягнути ідеалу державної самостійності; г) не треба робити собі ілюзій щодо цієї легкості, з якою ідеал Соборної України може бути здійснений. І, можливо, найголовніше, бо стосується воно не просто соборності як принципу визвольної боротьби, хай навіть принципу і стратегічного, а самої суті розуміння соборності: "Фактично ідея Соборної України була фразою, якою користувалися для святочних промов, декларацій і з якої не уміли і не хотіли витягнути обов'язуючих логічних наслідків. Стратегія національної боротьби, як і боротьби військової, вимагає бити в першу чергу по головному ворогові, а з другорядним потім можна раду дати. В своїй діяльності я керувався думкою, що таким ворогом була, є і буде Московщина. Це ясно кожному, не засліпленому місцевим патріотизмом"¹³.

Ці роздуми поділяв відомий галицький громадсько-політичний діяч, секретар Бойової управи УСС Д. Катамай: "Україну завалили не Поляки і не більшовики, тільки самі Українці і то – дуже щирі! Коли би Український Галицький Народ був вибрав собі за диктатора найдурнішого неграмотного мужика, то ця проста людина була би повела справу далеко краще! В так безвихіднім положенню був би кождий совісний і відповідальний чоловік нічого іншого не зробив, тільки би погодився був з Польщею і разом спільними силами пішов би на більшовиків. Тоді можна було легко розбити тих злочинців. Можна було збудувати при допомозі Польщі велику, сильну Україну і сьогодні Український Народ був би народом, а не невольником московських катів і їх заушника румунського цигана Раковського"¹⁴.

Як стверджує сучасний дослідник В. Голубко, опоненти з оточення Є. Петрушевича не шкодували на адресу С. Петлюри та уряду УНР найгостріших епітетів, щоб дискредитувати їх перед українським загалом¹⁵. Тому цікавими видаються характеристики Головного Отамана УНР сучасниками. Так, С. Єфремов залишив спогади про С. Петлюру: "... це був справжній державний муж з умінням поводитись з людьми, обернутись в трудних обставинах, підбадьорити серед бою, виказати особисту кмітливість, що так чарує простих людей. В усякому разі... це була єдина безперечно чесна людина в діях, що їх революція винесла у нас на поверх життя. Грушевський – пожалься боже, що з його сталося; Винниченко крутиться, мов тріска в ополонці; решта – просто дрібні, нікчемні людиці. Один Петлюра стояв на своїй позиції, не похитнувшись, і коли б не переможні сили, то свого був би досяг"¹⁶. Більше вибивався С. Петлюра – людина криштально чесна, безкорисна, доброї волі, великої віри й енергії"¹⁷.

Безпосередні учасники подій залишили спогади, у яких старалися дати характеристику людським поступкам, робили спроби оцінити наслідки їхньої діяльності. Зокрема, відомий галицький письменник, у воєнні роки повітовий комісар Самбора А. Чайковський зауважував: “Перш за все ми хворіли на брак почуття власних сил до самостійності”. Він звинувачував наддніпрянців, серед яких було багато прихильників соціалістичних ідей, що: “то було лише невільниче наслідування Москви”¹⁸.

У час воєнних дій дуже вразливо й гостро сприймалися непорозуміння між українцями з обох сторін Збруча. Суттєво погіршувала розбіжності облудлива більшовицька пропаганда. Більшовик В. Затонський, виступаючи перед галицькими воїнами, переконував: “Де зараз Петлюра... У Варшаві разом з польськими генералами обмірковує план нового наступу на Україну... бувший соціаліст Петлюра не тільки зрадник соціалізму, а просто запроданець. Повели Вас до Денікіна, до царського генерала, до лютого кага робітництва та селянства. Ваші ватажки, що весь час дурили Вам голову національним визволенням України, не задумалися продати Вашу кров та кости тим бузувірам, що глузували з самої назви “Україна”...”¹⁹. Сучасники відзначали, що комуністи морально розкладали галичан, які потім доносили одні на одних. Хоча не всі піддавалися на більшовицькі провокації. Коли той же В. Затонський, член реввійськради 12-ї радянської армії, пізніше голова Галревкому, закликав до розправи над старшинами-буржуями, один із стрільців випалив: “Товаришу комісар, ми знаємо краще, які наші старшини. Вони з-під такої стріхи, як і ми, вони гнили разом з нами в стрілецьких окопах, їх гризли воші нарівні з нами, вони не є жодні буржуї, а буржуєм є ви, товаришу комісар, бо маєте золоті зуби”²⁰.

Один із наддніпрянських старшин описав своє бачення ситуації так: “Галичина ніколи не зможе мати свою хоч би автономію. Всі галичани чекають якогось чуда, на щось надіються, але все це даремно... Галичани вміють тільки плакати, жалітися, що вони бідні, нещасні..., що вони можуть служити тільки в тилу, а не на фронті і головне нічого не робить, це зазвичай загальна риса всіх галичан”²¹. Досить гострі і, очевидно, суб’єктивні спогади залишив ад’ютант Головного Отамана УНР, підполковник О. Доценко: “Галицьке життя вражає чоловіка з України своїм так би сказати – філістерським характером: дрібноміщанським прив’язанням до всякої хоч маленької матеріальної вигоди, страхом перед ризиком, відразую просто фізичною до всякого жертвоування інтересами моменту для якоїсь дальшої мети, навіть своєї власної, і так само для ціли чи справ публічних або національних... В галицькій українці немає нічого революційного. Його героїзм пасивної натури. Се тип мученика, а не тип героя... Галицька інтелігенція не мала зв’язку зі своїм народом, бо то був “хлоп”, а військо – “мужва”, через те їй не випадало з ними якшатися. Не вірив Буковинець Галичанинові, і говорив, що там де зійшлися 2–3 галичани немає роботи, там є інтриги і незгода, не можна давати галичанам відповідальних постів – не справляться, але на технічних ролях незамінимі і законопослушні”. Як приклад О. Доценко дає характеристику відомому галицькому публіцисту, письменнику, громадсько-політичному діячеві О. Назаруку: “Словом – це був ходячий переляк в образі чоловіка навіть при спокійних умовах життя, а поза цим це була отрута й облуда при спокійній праці, це був інтриган й брехун в політичних стосунках межі людьми. Не мало шкоди заподіяв він для України, провокуючи всіх та інтригуючи

межі всіма, користуючись зі свого впливового становища²². Старшина Легіону УСС, пізніше відомий галицький адвокат С. Шухевич у своїх споминах наголошує, що С. Петлюра нарікаючи на д-ра О. Назарука, стверджував: “Скільки він накоїв лиха!”²³. Інший відомий журналіст і політик з Галичини І. Кедрин-Рудницький підтверджує: “Не було здається в історії України другого діяча, який переходив стільки еволюцій світогляду і такі зміни політичних орієнтацій, як О. Назарук”²⁴. Зрештою самі наддністрянці самокритично визнавали: “... ми, галичани, це не плем’я геніїв і героїв, але плем’я організованої пересічі”²⁵. Були, звичайно, діаметрально протилежні характеристики. Так, генерал М. Капустянський вважав, що: “Галичани – січовики і поповнення до них – прекрасний бойовий елемент”. Він же досить позитивно відзивався про чільників Січових Стрільців: “А. Мельник – видатний старшина, знаменитий організатор, відважний, коректний і чесний, палкий патріот. Є. Коновалець взагалі більше політик і дипломат, аніж військовик”²⁶.

Українська революція 1917–1921 рр. була програна, насамперед, мілітарно. Неможливо було успішно воювати на фронтах із переважаючими силами супротивників, за відсутності союзників, допомоги світової спільноти та визнання на суверенітет від держав-переможниць. Внутрішньою причиною поразки був брак активного патріотизму серед широких народних мас і вітчизняної еліти. У багатьох випадках під час воєнних дій селяни Наддніпрянщини попадали під вплив “анархізуючих” отаманів і далі “свого хутора” нічого не хотіли бачити. Пізніше їх пасивність, довірливість до більшовицької пропаганди та агітації, байдужість до виконання патріотичного обов’язку призвела до жакливого етнокатастрофи – тотального розселення, голодоморів та масових розстрілів і депортацій у роки утвердження тоталітарного комуністичного режиму на Східній Україні. В свою чергу десятки тисяч галичан, які поверталися з фронтів світової війни, не вступали в ряди ГА, а вічікуючи спостерігали за ходом українсько-польської війни зі “свого обійстя”. Також український політичний провід, не дійшовши згоди, змушений був покинути рідні землі і в еміграції був розпорошений у трьох урядах, яких зсередини роздирали внутрішні чвари, подекуди партійні інтереси ставилися вище загальнонаціональних, а особисті амбіції, політичний егоїзм та невміння реально оцінити політичну обстановку не сприяли загальній справі. З цього приводу влучно сказав один англійський політик: “Кожний нарід, що бореться за свою державну самостійність, мусить передусім знати, чого він власне хоче. Однак, коли розмовляєш із заступниками українських політичних груп, то стверджуєш, що кожний із них хоче чогось іншого; одне слово – ще нема “кристалізації” українського національного веління”²⁷.

Загальновідомі факти об’єктивних причин поразки визвольних змагань українців, які описані та проаналізовані в сучасній історіографії. Але історію творять люди, а не обставини. Очевидно, невідповідність національної військово-політичної еліти, пихатість та бездарність її окремих представників, подекуди моральний упадок і певні меркантильні інтереси нівелювали загальноукраїнський здув і стали перепороною для успішного вирішення завдань національного державотворення. Щось подібне можна спостерігати і сьогодні. 17 років утвердження державності проходить в постійній політичній боротьбі за владу окремих кланово-олігархічних груп, власні інтереси яких превалюють над загальнонаціональними,

що не сприяє консолідації громадянства України навколо ідеї розбудови держави на загальноприйнятних європейських засадах. Українське суспільство має позбавитися зомбованих Москвою правителів і винести на владний олімп національних лідерів, здатних волею та дією вирішити нагальні проблеми сьогодення.

- ¹ *Барвінський О.* Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – С. 18.
- ² *Ліпа Ю.* Призначення України. – Друге незмінене видання. Накладом Української Книгарні “Говерля”, 1953, Нью-Йорк, США. – С. 167.
- ³ “Сокіл-Батько”. Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894–1994. – Львів: РВО “Основа”, 1996. – С. 84.
- ⁴ Цит. за: там само. – С. 30.
- ⁵ *Лозинський М.* Галичина в 1918–1920 рр. – Нью-Йорк: В-цтво “Червона Калина”, 1970. – С. 15.
- ⁶ “Сокіл-Батько”... – С. 23
- ⁷ *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 155–156.
- ⁸ *Полонська-Василенко Н.* Історія України 1900–1923 рр. – Львів, 1991. – С. 97.
- ⁹ *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – С. 296.
- ¹⁰ *Мірчук П.* Євген Коновалець – Лідер українського визвольного руху. Репринтне відтворення видання 1958 р. – Львів, 1990. – С. 46.
- ¹¹ *Петлюра С.В.* Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук. – К.: Дніпро, 1993. – С. 226.
- ¹² *Мокрій Ю., Салюк О.* Два генії: добрий і злий // Високий Замок. – 2001. – 17 грудня. – С. 3.
- ¹³ Цит. за: *Кость С.* Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 121–122.
- ¹⁴ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 8–9.
- ¹⁵ *Голубко В.Є.* Українсько-польсько-радянська війна 1920 р. і Східна Галичина // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 408. – Львів, 2000. – С. 13.
- ¹⁶ *Шаповал Ю.* Вбивство Симона Петлюри: нова інформація для роздумів // Мета. Український місячник. – К., 1992. – С. 17.
- ¹⁷ *Коновалець Є.* Причинки до історії української революції // Київ. – 1991. – № 10. – С. 107.
- ¹⁸ *Чайковський А.* Спогади. Листи. Дослідження. У 3-т. / Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 272.
- ¹⁹ Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1979. – С. 222.
- ²⁰ *Станімір О.* Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920. – Торонто, 1966. – С. 132.
- ²¹ Центральний державний історичний архів України (ЦДАУ), м. Львів, ф. 581, оп. 1, спр. 25, арк. 8–8 зв.
- ²² *Доценко О.* Літопис Української революції. – Т. II, кн. 4, 1917–1923. Матеріали й документи до історії української революції. – Київ; Львів, 1923. – С. 101, 314, 316.
- ²³ *Шухевич С.* Спомини. Ч.У. Від кв. до серп. 1920 р. – Львів, 1929. – С. 76.
- ²⁴ *Кедрин І.* Життя – події – люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – С. 75.
- ²⁵ *Шлемкевич М.* Галичанство. – Львів: “За вільну Україну”, 1997. – С. 63.
- ²⁶ *Капустянський М.* Похід Українських Армії на Київ–Одесу в 1919 році. – Мюнхен, 1946. – С. 22, 44, 47.
- ²⁷ Цит. за: *Ярий Р.* Зовнішня політика // Розбудова Нації. – 1930. – № 9–10. – С. 217.

***Ihor Havryliv. THE UNR AND THE ZUNR: PROBLEMATIC RELATIONSHIP
AGAINST THE BACKDROP OF THE UKRAINE'S UNITY***

The article analyzes relations between the UNR and the ZUNR, primarily in the military sphere, and explores the reasons of the Ukrainian Revolution failure.

Key words: *the UNR, the ZUNR, the UGA, the Ukrainian Revolution.*